

„Dar asta nu e important (observați ipocrizia)...” (Pre)textul ironic și gratuitatea ludică

Marius GULEI

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

Abstract: In the present paper we seek to evaluate the extent to which irony, as a discourse strategy employed by the media, can function pragmatically either as a device for settling personal disputes or merely gratuitously, for the sake of the journalist's ludic pleasure.

Keywords: Irony, media, gratuity.

Articolul lui Lucian Mîndruță din numărul 471 al revistei „Dilema” explorează programatic veleitățile ironice ale (pre)textualității ancorate într-un contrast izbitor, ce vine mai curând să demaște un context socio-economic anacronic, în care mioriticii conaționali revendică imperturbabil o apartenență formală la idealurile spațiale, temporale circumscrise - la fel de formal - ideii europenismului. Strategia (pre)textuală trădează o ușoară apetență către simulare, către mimarea unei ignoranțe flagrante pentru un inițiat în ezoterismul tehnologiei de vârf. Am putea doar infera, fără a mai face cercetări ce țin de aria biografismului, că autorul se situează cu succes în zona a ceea ce teoreticienii au numit ironie socratică.

Firește, în cazul articolului de față, ironistul construiește abil un soi de solidaritate perceptivă - detectabilă la nivelul construcției impersonale „găsești” - care-l disculpă din perspectiva extazierii în fața esteticii tehnologiei comunicaționale și de calcul:

„Nu, aici găsești doar butoane. Unele din plastic negru, altele din aluminiu matisat (ultima modă), altele pur și simplu virtuale. Atracția exercitată de ele nu stă în ceea ce se întâmplă o dată apăsate, ci în simplul fapt că ele există- și că sunt multe.”

Enunțul ironic „*atracția exercitată de ele nu stă...*” este profund justificat de importanța pe care piața o acordă aspectului comercial, mai ales datorită faptului că produsele respective se adresează în mare măsură și neofitiților, puțin impersonabili de utilitatea practică a tehnologiei înalte.

Textul interesează însă mai mult în măsura în care este construit ca pretext ironic pentru o radiografiere atentă a unei incompatibilități organice existente în societatea românească. E un fel de joacă *de-a baba și mitraliera* în care problemele grave cu care se confruntă societatea românească trec - firește, la modul ironic - într-un plan secund, în care aparența pare să fi luat un loc considerabil în fața esenței. Enunțul inițial, în contextul de ansamblu al articolului, legitimează, fără îndoială, receptarea într-o cheie ironică, în mod interesant construită ca o negație translabilă într-o afirmație:

„N-are nici o legătură cu grijile noastre, știu. Nu găsești aici (deși textele de promovare promet aproape totul) nici soluții pentru combaterea șomajului, nici apă pentru seceta din Bărăgan și nici 100 de polițiști cinstiți care să rezolve problema corupției.”

Este aici o falsă *mea culpa* pe care autorul și-o face, deoarece „târgul de biți” de la Hanovra e un pur pretext pentru a demasca pretențiile aberante ale unei societăți în care căruța încă mai funcționează ca reper cultural.

O astfel de descriere concisă, a unor probleme ce tind să monopolizeze fondul presei românești, canalizează suflul ironic și către aria de interes redundantă a colegilor de breaslă: *grijile noastre* au devenit un leitmotiv jurnalistic, care recuză aprioric diversitatea tematică după criteriul axiomatic al lipsei de relevanță. Dimensiunea metatextuală a ironiei nu e deloc neglijabilă - cel puțin în cazul de față - dat fiind faptul că autorul e interesat de același fond, însă forma pretextului ironic este un colac de salvare, care justifică apariția articolului în paginile unei reviste cu pretenții intelectuale.

Teoreticienii ironiei au plasat actul ironic în zona imperativului stării intenționale sau psihologice la nivelul emițătorului, numită în terminologia actelor vorbirii ipocrizie sau „lipsa sincerității”. Însă, după cum observă Lesovici,

„spre deosebire de ipocrit, care se ascunde sub masca pe care o poartă, ironistul își compune o mască, exagerată desigur, dar care exprimă ceva din fondul lui profund, autentic, de a fi. Ipocrizia este o inadecvare în vederea unei neadecvări, o permanentizare a neadecvării, a neadecvării, ironia constituie o neadecvare sugerată în vederea unei adecvări aspirate.” (26)

Un enunț de genul:

„Dar asta nu e important (observați ipocrizia), ci direcția în care se duc lucrurile: calculatorul încetează de a mai fi un obiect de pus pe birou sau pe genunchi: anul viitor, suntem asigurați, îl vom putea duce și în baie, conectat la Internet prin radio.”

nu are ca fond gradul de miniaturizare a computerelor. Autorul ține să-și avertizeze cititorul asupra ironiei „dar asta nu e important” prin ceea ce K. Barbe numește *mărci ale ironiei explicite*: „observați ipocrizia”. Barbe, ca și Haverkate însă, consideră aceste mărci din perspectiva reduționistă, am putea spune, a ironiei de

situație. După Haverkate, doar ironia de situație, numită și *ironia soartei*, poate fi indicată de sintagme metareferențiale. Vorbitorii/ scriitorii folosesc mărcile ironiei explicite pentru a repovesti un eveniment pe care îl consideră ironic. Pe de altă parte, ironia verbală (implicită) nu poate fi exprimată prin sintagme metareferențiale. Enunțuri de genul *vă informez ironic că* sunt considerate nefezabile sub aspect pragmatic. Exemplul prezentat mai sus vorbește însă de la sine, confirmând însă teoria lui Haverkate. Interesant este însă faptul că marca în cauză, „observați ipocrizia”, funcționează ca ironie implicită chiar în două direcții. Pe de o parte, emițătorul numește *ipocrizii* ceea ce de fapt este ironic în formă pură, iar pe de altă parte își ironizează potențialii receptori, care ar putea să nu interpreteze enunțul ironic anterior ca atare.

Ironic sau nu, articolul de față pare să fi fost scris tocmai pentru a exemplifica cadrul teoretic propus de Haverkate, punându-și cititorul în fața ironiei de situație:

„Firește, cei care au nu calculator, ci baie. Aproape jumătate din populația României, trăitoare la sat, nu cunoaște senzația arhimediană a imersiei într-un lichid fierbinte. Povestea dotării cu calculator a școlii dintr-un sat de munte, lipsit de curent electric spune și ea multe despre dreptul nostru de a pune mâna pe forme înainte să înțelegem fondul.”

Haverkate definește succint diferența între ironia verbală și ironia de situație (ironia soartei):

“The basic difference between verbal irony and irony of fate concerns the fact that the former, unlike the latter is intentional. Obviously, the intention involved is the communicative intention of the speaker producing an ironic utterance. Irony of fate, on the other hand, is not controlled by the intentional behavior of human beings; it is the irony of unforeseen processes and situations which falsify the expectations of the observer.” (78)

La acest nivel nu putem decât să fim de acord cu Haverkate. Autorul articolului prezintă doar o situație ironică în care o școală ce nu beneficiază de curent electric este dotată cu calculatoare, practic inutilizabile în acest context, ironia neaparținându-i. Haverkate însă continuă:

“Formally, the difference between verbal irony and irony of fate is reflected by the fact that it is only the latter which can be indicated by metareferential expressions. One may think here e.g., of speaker's explicitly referring to the ironic character of the event they are going to describe by introducing it as follows: 'It is ironic that...' or 'Ironically,...' ' Verbal irony is incompatible with metareferential expressions, which may be empirically inferred from the fact that there does not exist a performative verb 'to ironize.' Note further that a performative utterance such as: 'I hereby ironically inform you that...' , would be pragmatically unwellformed.” (78-79)

Într-adevăr, exemplul ales contrazice principiile pragmatice ale funcționării ironiei ca atare; numai că exemplul ales din textul lui Lucian Mândruță, „*dar asta nu e important (observați ipocrizia)*”, plasează fără doar și poate mărcile autoreferențiale în câmpul operativ al ironiei verbale, fără a contrazice principiile mai sus menționate. Și suntem convingși că exemplul nu este singular, devenind cu atât mai viabil cu cât nu aparține categoriei de enunțuri ironice în condiții de laborator.

Firul ironic al articolului se strecoară prin meandrele ambiguității, astfel încât cititorul/ receptorul cu greu mai face față diluviului de analogii, ținta ironică oscilând între construcții semantice diametral opuse:

„La fel ca turiștii japonezi, în spatele cascadei Niagara (care nu pot spune dacă Cel de Sus a făcut lucrurile așa, sau de vină e vreun antreprenor cu viziune largă), ne-am obișnuit să fim surprinși de propria neputință de a schimba lucrurile. Adăugați la asta veșnicul respect pentru cei rămași în urmă, fără de care nici un ziarist nu scapă cu onoarea intactă.

Ce vreau să spun este că, deși telefonul cel mai scump de vânzare în București ajunge la prețul unei căruțe în târgul din Tufeni, județul Argeș, nu cred că trebuie să îi condamnăm pe cei care **aruncă** banii țării (devizele muncite cu greu de angajații exportatorilor) și să divinizăm în continuare căruța.”

Firește, primul impuls la nivelul receptării, ar fi de a elimina orice urmă de scepticism față de un enunț explicativ de genul „ce vreau să spun este că...”. Numai că, după un astfel de torent ironic, orice aversă ridică semne de întrebare pentru cititorul mefient, dacă nu chiar paranoic. Într-o analiză sintactică succintă asupra enunțului ironic, Haverkate identifică o serie de restricții la nivelul propozițiilor legate prin coordonare, care exprimă o relație de tip cauză-efect. Desigur teoria poate fi extinsă și în cazul subordonării. Astfel, în exemplul „*nu cred că trebuie să îi condamnăm pe cei care aruncă cu banii țării?*”, nici subordonată subiectivă și nici cea a obiectului direct, nu pot fi interpretate ironic, independent una față de cealaltă. Motivul ar fi următorul: dacă prima subordonată (subiectivă) comportă o intenție ironică, și cea de-a doua una non-ironică, sau invers - ca în cazul de față - conținutul semantic al primei ar fi într-o vădită contradicție cu cel al complementivei directe. Ceea ce ar corespunde, firește, relației literal-ironic. Însă enunțul ironic nu poate fi identificat decât în funcție de cel literal și viceversa sau, mai bine spus, identificarea enunțului ironic este tributară identificării celui literal, nu neapărat în această ordine. În exemplul de mai sus, cea de-a doua subordonată subiectivă ușurează sarcina interpretativă a receptorului:

„nu cred că trebuie să îi condamnăm pe cei care **aruncă** banii țării [...]și să divinizăm în continuare căruța.”

Ironia ar fi, în consecință, localizată în expresia verbală și obiectul ei „aruncă banii țării”, traductibilă aici într-o literalitate pozitivă: *investesc banii în folosul țării*. Acest tip de ironie atipică, în care atitudinea emițătorului este una eminentemente pozitivă,

contrazice definițiile pe care mulți teoreticieni le-au dat actului ironic ca fiind condiționat de existența unei atitudini negative, critice față de ținta ironică, la polul emitent.

Noile abordări ale ironiei vin să infirme această ipoteză, supunând discuției o nouă figură retorică numită *asteism*, precum și numeroase contra-exemple. Asteismul a fost definit ca figura retorică prin care un emițător exprimă o atitudine pozitivă față de un obiect, dând impresia unei critici. Exemplul tipic de asteism discutat anterior este dificil de perceput ca atare, fără un antecedent explicit, în cazul acesta enunțul literal care precizează poziția neofilă a emițătorului în contrast cu cea tradiționalistă, conservatoare.

„Cu toate că are și ea [căruța] farmecul ei.” Această afirmație evident ironică nu poate trimite la o atitudine total negativă a autorului, așa cum nu poate trimite nici la una pur pozitivă, cantonându-se mai mult în ceea ce Holdcroft numește *ironie ludică și afectuoasă*. Chiar dacă atitudinea față de obiect nu este una laudativă, ca în cazul asteismului, o ușoară undă de afecțiune față de această relicvă - exponent al unui tradiționalism tardiv - nu poate fi ignorată. Mult mai ironică este însă comparația, justificată, firește, printr-o exagerare, căruței cu „echivalentul [ei] cultural”, cartea:

„Atât ea, cât și cartea (echivalentul cultural al căruței) vin dintr-o vreme în care lucrurile mergeau mai încet, însă mai apăsător. Căruța lasă urme în drumurile neasfaltate, uitate de lume, după cum și cartea sapă măcar o amintire (dacă nu o convingere) în mintea celui care mai are timp de ea.”

Transferul metaforic de sens care fundamentează acest paralelism contribuie la construirea aceluiași tip de ironie ludică, cu ușoare nuanțe nostalgice - sincere sau mimate - identificabil cu întregul ansamblu ironic din textul analizat.

Din punct de vedere pragmatic, am putea cu greu numi critica sau o atitudine negativă în general ca fiind resortul ironiei abundente din text. Nu simțim nici un moment acea atitudine de încrâncenare în spatele rândurilor și tindem să credem că motivația autorului rezidă mai curând în aspectele formale ale textului, în plăcerea ludică a jurnalistului, decât în intenția de a critica. O dovadă în plus, poate, este faptul că autorul nu adoptă o poziție consecventă, nici măcar nu se relaționează la un singur subiect, oscilând între extremele unei scări eterogene și mărunț gradate.

SURSĂ PRIMARĂ

Mîndruță, Lucian, 2002, „Tîrgul de biți”, în *Dilema*, anul X, nr. 471, p. 5

BIBLIOGRAFIE

- Barbe, Katharina, 1993, “Isn’t It Ironic That...: Explicit Irony Markers” în *Journal of Pragmatics* 20, pp. 579-590.
- Haverkate, Henk, 1990, “A speech act analysis of irony” în *Journal of Pragmatics* 14, pp. 77 – 109.
- Holdcroft D., 1983, “Irony as a trope, and irony as discourse” în *Poetics Today* 4(3), pp. 493 – 511.
- Lesovici, Mircea-Doru, 1999, *Ironia: ipostaze în poezia română contemporană*, Institutul European, Iași.